

יהלומי דמים

הפרות זכויות האדם בשדות היהלומים במרג' שבזימבבואה

א. תקציר

הכוחות המזוינים של זימבבואה, הנשלטים בידי מפלגת "האיחוד הלאומי של זימבבואה האפריקנית" של הנשיא רוברט מוגבה, מעבירים בכפייה ילדים ובוגרים ומענים ומכים תושבי כפרים מקומיים בשדות היהלומים של מחוז מרג' שבמזרח המדינה. הצבא השתלט על שדות היהלומים הללו לאחר שהרג בסוף חודש אוקטובר 2008 למעלה מ-200 בני אדם בציידזווה, אזור במחוז מרג' שהיה קודם לכן שלו על אף העוני הרב ששרר בו. שיתוף פעולה בין הצבא לבין המפלגה האמורה הפך חבל ארץ זה לשטח הפקר נטול חוק שהעבריינים בו פטורים מענישה על מעשיהם, מעין מיקרוקוסמוס של הכאוס והייאוש השוררים כיום בזימבבואה.

ההשתלטות הצבאית האלימה על שדות היהלומים של מרג' בחודש אוקטובר 2008 אירעה חודש אחד לאחר שמפלגת האיחוד הלאומי הסכימה לחלוק את השלטון עם "התנועה לשינוי דמוקרטי", מפלגת האופוזיציה שזכתה בבחירות של חודש מארס 2008. הבחירות השנויות במחלוקת החריפו את המשבר הפוליטי והובילו לתקופה של הפרות אלימות של זכויות האדם של חברי האופוזיציה בידי האיחוד הלאומי.¹ תפיסת שדות היהלומים התרחשה בעיצומו של משבר כלכלי חמור בזימבבואה, שנגרם בעיקר בשל מדיניותה הכושלת של מפלגת האיחוד הלאומי, שהובילה לאינפלציה אסטרונומית, לאבטלה משתוללת, להתפשטות בלתי מרוסנת של מחלות ולהיעדר ביטחון תזונתי בקרב חלק גדול מהציבור.

בנסיבות אלה נשלחו בזו אחר זו אוגדות צבאיות למחוז מרג' כדי להבטיח שיחידות קרביות מובחרות יזכו להזדמנות ליהנות מהסחר ביהלומים. באמצעות מעשי בריונות ואיומים כפו חיילים על כורים ועל אזרחים אחרים להקים איגודים שיאפשרו לחיילים לשלוט בכריית היהלומים ובסחר בהם במחוז מרג'. הצבתם של החיילים משמשת להרגעתם של אלו שנאמנותם לאיחוד הלאומי חיונית בהקשר של עימות פוליטי מתמשך. פריסת הצבא במחוז מרג' אף מבטיחה לבכירי האיחוד הלאומי והצבא גישה להכנסות מכריית יהלומים. ארגון Human Rights Watch סבור כי ייתכן שהכסף המושג באמצעות סחר בלתי חוקי ביהלומים הוא מקור הכנסה משמעותי עבור גורמים בכירים

¹ ארגון Human Rights Watch תיעד הפרות חמורות של זכויות האדם שאפיינו את המשבר הפוליטי, ובכלל זה הרג של לפחות 163 מתומכי מפלגת האופוזיציה דאז, התנועה לשינוי דמוקרטי. ראו: Human Rights Watch, "Bullets for Each of You": State-Sponsored Violence since Zimbabwe's March 29 Elections, ISBN: 1-56432-324-2, June 2008, <http://www.hrw.org/node/40484>.

במפלגת האיחוד הלאומי של מוגבה, שנכשלה בהפעלתו של פיקוח יעיל על שדות היהלומים, או בחרה שלא לפקח עליהם, תוך ניצול הוואקום שנוצר בהיעדר בעלות משפטית ברורה על אבני החן. היהלומים נתגלו במחוז מרג' בחודש יוני 2006, ומפלגת האיחוד הלאומי עודדה למעשה את בהלת היהלומים בכך שהכריזה כי השדות פתוחים לכל אדם הרוצה לכרות בהם. אולם, כבר בחודש נובמבר 2006 פתחה המשטרה במבצע כלל-ארצי לבלימת כריית היהלומים הבלתי מורשית בכל רחבי המדינה, ובכלל זה במחוז מרג'. המשטרה נטלה לעצמה את השליטה בשדות היהלומים, אך במקום לשים קץ לכרייה ולסחר הבלתי מורשים, היא החמירה את ההפקרות ששררה במקום וניצלה אותה. קציני משטרה ביצעו הפרות קשות – ובכלל זה הרג, עינויים, הכאה והטרדה – שבוצעו לעתים מזומנות בידי מה שמכונה "צוותי תגובה" שנפרסו בשטח כדי לסלק ממנו כורים בלתי מורשים. כורים תיארנו כיצד עמיתיהם נקברו בעודם בחיים. קצין משטרה המוצב באחד מצוותי התגובה סיפר לארגון Human Rights Watch על הוראות של קצינים בכירים לבצע "ירי מידי" עם זיהויים של כורים בשדות. תושבי כפרים באזור תיארנו מעצרים שירותיים, הכאות והטרדות שהובילו לכך שבחודש מאי 2008 כבר היה הכלא המקומי מוצף ב-1,600 אסירים – חריגה של 1,300 כלואים מקיבולתו של מתקן הכליאה. בעוד השיטור מתפורר לכדי אנרכיה, נראה כי המבצע הצבאי המכונה "מבצע הקודזקווי" (אל-חזור), שנפתח ב-27 באוקטובר 2008, נועד הן להשיב על כנו את הסדר במידה מסוימת והן לאפשר ליחידות צבא מובחרות גישה למקורות עושר בתקופה שבה האינפלציה בזימבבואה מרקיעה שחקים והמדינה מיטלטלת על סף פשיטת רגל. פעולות שהצבא ערך במהלך תקופה של שלושה שבועות כללו ירי חסר הבחנה על כורים במהלך עבודתם ועל אנשים בתוך כפריהם. בין ה-1 ל-12 בנובמבר פונו ממחוז מרג' לחדר המתים בבית החולים מוטארה 107 גופות, שעל רבות מהן היה ניכר לעין כי נוקבו בקליעים. בית החולים, שלא עמד בעומס, נאלץ בסופו של דבר לסגור את שעריו בפני משאיות שנשאו גופות נוספות. אדם אחד תיאר בפני ארגון Human Rights Watch כיצד אחיו הוצא להורג ללא משפט ב-14 בנובמבר. לדבריו, האח נורה בעורפו בידי חיילים שהאשימו אותו בכרייה בלתי מורשית של יהלומים. כורים וסוחרי יהלומים רבים עונו והוכו, ולפחות 80 כפריים ממוצ'נה הוכו בידי חיילים שדרשו מידע על זהותם ועל מקום הימצאם של אנשי האזור שעסקו בכרייה בלתי מורשית.

לאחר שהצבא ביסס את שליטתו בשטח, הוא מיהר להקים איגודים, לעתים קרובות תוך שימוש בעובדי כפייה, ובכלל זה ילדים. אחד הכורים תיאר בפני Human Rights Watch כיצד החיילים שהקימו את האיגוד שהוא חבר בו הוליכו שולל את חברי האיגוד וירו באנשים שהחליטו לנטוש את העבודה, הרגו אדם אחד ופצעו אדם נוסף. ילדים תיארנו כיצד אולצו לשאת יהלומים שנחצבו, והועבדו עד 11 שעות ביום ללא תשלום כלשהו. עורך דין מקומי העריך כי עד 300 ילדים עובדים עדיין בשירות החיילים בשדות היהלומים.

בעוד ממשלת "חלוקת הסמכויות" החדשה של זימבבואה, שהורכבה בחודש פברואר 2009, פונה כיום אל העולם ומבקשת סיוע בפיתוח, הכנסות פוטנציאליות של הממשלה המסתכמות במיליוני דולרים נגזלות באמצעות כרייה בלתי מורשית של יהלומים, הברחתן של אבני החן אל מחוץ למדינה ושחיתות. הממשלה יכולה הייתה להפיק הכנסה ניכרת מן היהלומים, סכום שאפשר שהיה מגיע ל-200 מיליון דולר לחודש, לו נוהלו מרג' ומרכזי כרייה אחרים בשקיפות ותוך מתן דין וחשבון. הכנסות אלו יכולות היו לממן חלק ניכר מתכנית השיקום של הממשלה החדשה, שתושבי כפרים, כמו אלו במחוז מרג', היו יכולים ליהנות ממנה.

ארגון Human Rights Watch קורא לממשלת חלוקת הסמכויות של זימבבואה להסיג את הצבא ממרג', להשיב את סמכויות הביטחון למשטרה ולהבטיח שהמשטרה פועלת בהתאם לסטנדרטים

בינלאומיים מקובלים בתחום אכיפת החוק ובכל הנוגע להפעלת כוח קטלני. על ממשלת חלוקת הסמכויות למנות ועדה מקומית לפיקוח על המשטרה שבה ייוצגו כל בעלי העניין הרלוונטיים, לפתוח בחקירה עצמאית ונטולת פניות בנוגע להפרות חמורות של זכויות האדם שבוצעו במקום ולחייב את כל מי שיימצא אחראי להפרות לתת את הדין על מעשיו. על אנשי צבא ומשטרה שביצעו הפרות יש להטיל גם עונשים משמעותיים. הממשלה החדשה בזימבבואה צריכה לשפר את מתן הדין וחשבון בכל הנוגע למשאבים, בכך שתאפשר שקיפות רבה יותר באשר לדרכים שבהן מופקת הכנסה מכרייה, תתיר בחינה פומבית של הקצאת הכנסות אלה ותגן על זכויות היסוד האזרחיות והמדיניות, כמו-גם הכלכליות והחברתיות, של אזרחיה.

כשותפה רשמית ב"מנגנון התייעוד של תהליך קימברלי" – מנגנון בינלאומי לפיקוח על תעשיית היהלומים הבינלאומית – זימבבואה נושאת באחריות להפסיק לאלתר את ההברחות, השחיתות וההתעללות הפושות במרג' ולהבטיח שליטה מקומית יעילה בתעשיית היהלומים שלה. על הגורמים החברים במנגנון קימברלי לדרוש כי זימבבואה תציית לסטנדרטים המינימאליים של המנגנון, דהיינו תעצור את הברחת היהלומים משטחה, תחיל שלטון חוק יעיל על שדות היהלומים של מרג', ותדאג לכך שכריית היהלומים במרג' תתבצע באורח חוקי בלבד, וכי היהלומים יתועדו ויוצאו עם תעודות מטעם תהליך קימברלי. על מנגנון התייעוד של תהליך קימברלי לנקוט בדחיפות צעדים לעריכת ביקורת על ענף הכרייה בזימבבואה ולהבטיח שאנשים המעורבים בהברחות יחזירו את הרווחים שהפיקו בצורה בלתי חוקית, וכן לפעול כדי למנוע כל הפרה נוספת הן במהלך כריית היהלומים במרג' והן במהלך מכירתם לאחר מכן.

תהליך קימברלי נוצר בשנות התשעים מתוך חשש כי קבוצות מורדים בצפון אפריקה עוסקות בכריית יהלומי מריבה, סוחרות בהם, ומפיקות מכך רווחים המאפשרים להן להפר את זכויות האדם של אזרחים. חששות הנוגעים לזכויות האדם נכללו רק במרומז בתחומי הפעולה שנקבעו ל"מנגנון התייעוד של תהליך קימברלי", אך תחומי פעולה אלה הוגדרו באורח צר מדי בידי הגורמים השותפים לתהליך. ארגון Human Rights Watch קורא למנגנון התייעוד של תהליך קימברלי להרחיב את תחומי הפעולה שלו כך שיכללו הפרות חמורות ושיטתיות של זכויות האדם, לא רק כאשר אלה מבוצעות בידי קבוצות מורדים במהלך סכסוך, אלא גם כאשר הן מבוצעות בידי גורמים אחרים, כולל גופים ממשלתיים. ההפרות שביצעו המשטרה והצבא של זימבבואה לא התרחשו במהלך סכסוך מזוין, אך הן חמורות לא פחות מאלה שתהליך קימברלי נועד לטפל בהן. לפיכך, על הגורמים השותפים למנגנון קימברלי להגדיר את יהלומי מרג' כ"יהלומי מריבה".

ארגון Human Rights Watch ממליץ כי "מנגנון התייעוד של תהליך קימברלי" ישעה את השתתפותה של זימבבואה בתהליך קימברלי בגין ההפרות המחרידות של זכויות האדם במחוז מרג' והיעדר פיקוח רשמי יעיל של זימבבואה על תעשיית היהלומים שלה. כמו כן, על "מנגנון קימברלי" לעצור לאלתר, אם כי באורח זמני, את כריית היהלומים במחוז מרג' ואת הסחר בהם. על מנגנון קימברלי לאסור על זימבבואה לייצא יהלומים ממרג' ולמנוע מהשותפות לתהליך לייבא יהלומים אלה עד אשר ממשלת זימבבואה תשים קץ להפרות זכויות האדם במרג' ותסדיר את הכרייה בשדות היהלומים באופן שימנע הברחות. הפיקוח על שדות היהלומים צריך לכלול את יישובה של סוגיית הבעלות המשפטית ולהבטיח כי כריית היהלומים מותרת רק לאנשים המורשים לכך כנדרש.

לבסוף, תפקיד חשוב נודע בהקשר זה גם לדרום אפריקה, כשותפה למנגנון התייעוד של תהליך קימברלי וככוח מדיני אזורי. לתעשיית היהלומים הענקית של דרום אפריקה נשקפת סכנה כי "תוכתם", אם אכן יהלומים בלתי חוקיים ממרג' נמכרים לצד היהלומים המיוצרים בדרום אפריקה.

ארגון Human Rights Watch קורא לדרוס אפריקה, הן כמדינה עצמאית והן מתוקף שותפותה במנגנון קיבמרלי, למנוע את הסתננותן של אבני חן "מוכתמות" מזימבבואה לשטחה ולעודד שקיפות ומתן דין וחשבון מצד תעשיית היהלומים של זימבבואה.